

OBRAZI

OB SMRTI KSAVERJA MEŠKA

Z Meškovo smrtjo je zaključena življenjska pot človeka in umetnika, s kakršnimi je naša kulturna zgodovina razmeroma na gosto posejana. Bil je kmečki sin, izšel je torej naravnost iz ljudstva, iz tiste temeljne plasti, ki je od kmečkih uporov in protestantske akcije dalje počasi, toda vztrajno oblikovala podobo slovenske nacionalnosti. Pogosto je ta plast čakala v pobožni pasivnosti in dinastični vdanosti, da je pozneje lahko tembolj nepričakovano pognala iz sebe rast s trdnimi koreninami in visoko mero. Danes nas pravzaprav ne sme več motiti, da so bili, mnogi od teh oblikovalcev duhovskega stanu; tja jih je pogosto gnala predvsem trda življenjska nuja in neko komaj zaznavno, na tragični nacionalni usodi temelječe spoznanje, da more biti duhovniški poklic tudi odskočna deska za čisto zemeljsko delovanje oziroma za prebujanje vsestransko neosvečenega ljudstva. Najbolj samostojni misleci od teh so prišli celo v konflikt s tisto idejo, ki so ji v mladosti posvetili svoje življenje in za katere razširjanje naj bi delovali, a dosti več je bilo takih, ki so v bistvu ostali na idejnih pozicijah cerkve, a so mnogo svojih sil posvetili stvarnim problemom človeka in težavam socialno in nacionalno prizadetih slovenskih množic. Sem spada tudi Ksaver Meško kot eden zadnjih predstavnikov te duhovniške vrste.

Ko razmišljamo o Meškovem deležu za našo kulturo, za obstanek in razvoj slovenstva, najprej opazimo njegovo globoko domoljubje, s katerim je prežeta vsa njegova človeška in pisateljska osebnost. Že kot mlad gimnazijec v Ptuj in Mariboru je trpko občutil kulturno in politično podrejenost slovenskega življa na Štajerskem, v času dvajsetletnega službovanja na Koroškem pa se mu je to občutje razraslo v še bolj trpko spoznanje ali vsaj slutnjo, da je na severni meji ta živelj obsojen na nacionalno smrt. V prvih desetih letih službenega romanja po Koroškem je Meško prešel svojo osebno in umetniško dozorevanje, njegov že v mladosti prebujeni čut za nacionalne tegobe podrejenega ljudstva je tu dobival boleče realno osnovo. Pojem domovine se mu je stapljal s pojmom matere, postajal mu je najvišja življenjska dragocenost in nikdar prevrednoteni ideal. In njegova narava je bila preveč umetniško nemirna, da bi se na osnovi tega spoznanja mogla zapreti sama vase. Nasprotno, izživila se je navzven, oblikovala realistične in simbolistične podobe tega ideala v prepričljivi umetniški besedi, nihala je med potrebami po stvarnem kulturno-političnem delovanju in pa oznanjevanjem sentimentalne človečnosti.

V tej razsežnosti se gibljejo vsa njegova dela iz časa do prve svetovne vojne: od drame *Na smrt obsojeni* z mračno sliko nacionalnega umiranja na Koroškem in drame *Mati* s simbolno podobo domovine, prek romana *Na Poljani* z motivom ustvarjalne ljubezni in razdiralnega sovraštva do črtic v knjigah *Ob tihih večerih* in *Mir božji* z njihovim reflektivnim lirizmom. Toda to je le del njegovega širokega opusa, plod njegovih zrelih, močno doživljenih, a hkrati najbolj nemirnih let in predvsem zaradi teh del se je Meško za trajno zapisal v seznam ljudi, ki so ustvarjali nacionalno kulturo Slovencev.

A pisana beseda ni bila edino sredstvo Meškovega prosvetljalnega prizadevanja med koroškimi Slovenci. Kot duhovnik je imel dovolj priložnosti, da je

z ustnim prepričevanjem vneval svoje severne rojake za lepoto njihovega jezika, za ideale domovinske in splošnočloveške ljubezni. Kaže, da je imel pri tem uspehe, sicer ga avstrijska militaristična histerija ne bi bila v tretjem letu prve svetovne vojne obsodila veleizdaje in ga tako spravila v zapor. Ta dogodek ga je nedvomno močno pretresel, če pomislimo na izostrenost čustvenega in psihološkega doživljanja, kot se nam kaže v njegovih delih, očitvidno pa je tudi njegovemu pisateljskemu peresu otopil nacionalno ost, saj se je po prevratu, ko je moral zbežati prek Karavank, še bolj kot prej zatekel v mistično hrepenenje in legendarnost. Vendar je še enkrat moral občutiti posledice svoje domovinske gorečnosti. Tudi njega je nacistični furor teutonicus med drugo svetovno vojno pregнал na jug in to dvakratno preganjanje pomeni najbolj konkretno potrdilo njegovega buditeljskega delovanja med Slovenci.

Podoba Meška — pisatelja pa ni popolna, če omenjamo samo njegovo domoljubje in osebno čustvenost, čeprav ta dva momenta tvorita središče njegove umetniške izpovedi. Njegovo pisateljsko iskanje, ki se je v izraznem pogledu vijugalo med naturalizmom, tradicionalnim in psihološkim realizmom, simbolizmom ter meditativnim lirizmom, je moralo zadeti še ob druge probleme tedanje stvarnosti. Socialno vprašanje se mu je širilo v tragiko vsega trpečega človeštva, a njegov pogled na svet in človeka mu ni dopuščal drugega izhoda kot krščansko ljubezen do bližnjega in umirjeno svetობლბე. V tesni zvezi s socialno neurejenostjo tedanje družbe pa se je često spuščal še v etično osvetljevanje vsakdanjih dogodkov, pri čemer je za svojo umetniško besedo skrival nevsiljivo moralnovzgojno tendenco. Z vidika krščanske etike je z zaskrbljenostjo spremljal moralno neuravnovešenost moderne malomeščanske družbe in prav iz te njegove osebne prizadetosti je nastalo njegovo zgodnje in v svojem času zelo popularno delo *Kam plovemo*. Ob vseh protislovjih moderne družbe se je nejasno zavedal, da bi bilo treba s poplemenitenjem, prosvetljevanjem in srčno vzgojo spreminjati svet in ljudi, a to njegovo v bistvu idealistično prizadevanje po urejanju človeške družbe mu je verjetno prineslo več razočaranj kot nadaljnega poguma in nemara se je prav zato v času med obema vojnama tako intenzivno začel ukvarjati z mladinsko literaturo. Zdelo se mu je namreč, da tu še ni vse izgubljeno in da je treba prav v mlada srca zasejati pozitiven odnos do utrjenih etičnih vrednot. Njegova ustvarjalnost je tu spet rasla iz njega samega, iz osebne prosvetljevalne in moralnovzgojne aktivnosti ter ga je med obema vojnama napravila za dokaj priljubljenega mladinskega pisatelja. S tem bi bila šele zaključena širina Meškovega pisateljskega opusa, ki je ob Cankarjevi veliki revolucionarni umetnosti pomenil Slovencem poduhovljeno podobo človeka, časa in etičnih vprašanj.

Z Meškom je umrl eden od zadnjih veteranov klasične slovenske književnosti, tistega dolgega obdobja, ko je kultura Slovencev ob robu evropskega dogajanja dobivala svoj nacionalni obraz in hkrati afirmirala slovenstvo v družbi evropskih narodov. Treba pa je še poudariti, da Meško ni ostal znotraj nacionalnih meja, ampak je s prefinjeno besedo in čustveno-psihološko globino svojih del prodril na tuje v taki meri kot redkokateri slovenski umetnik. In če nam je merilo za umetniško vrednost tudi popularnost v zunanjem svetu, potem lahko mirno zaključimo, da je Meško dostojno opravil svoje življenjsko poslanstvo, to pa ne samo kot kulturni delavec, domoljub in prosvetljevalec doma, pač pa tudi kot umetnik širšega formata.

Jože Šiferer